

EXPLOATAREA ANIMALELOR ÎN NIVELELE NEOLITICE TÂRZII, ENEOLITICUL TIMPURIU (GRUP FOENI) ȘI BRONZUL TIMPURIU DE LA UIVAR, JUDEȚUL TIMIȘ

Georgeta El Susi*

Cuvinte cheie: Uivar, tell neo-eneolitic, resturi de faună, creșterea animalelor, vânătoare

Keywords: Uivar, Neo-Eneolithic tell, fauna remains, husbandry, hunting

După cum se cunoaște din literatura de specialitate, așezarea fortificată de la Uivar, punctul *Gomilă* a fost localizată în câmpia joasă a Banatului, la 35 de kilometri sud-vest de municipiul Timișoara. Tellul neo-eneolitic a fost cercetat între 1999–2009¹, descoperirile aparținând în cea mai mare parte fazei C a culturii Vinča și, într-o mai mică măsură, eneoliticului timpuriu (cultura Tiszapolgár).² În urma cercetărilor arheologice a rezultat o cantitate impresionantă de oase de animale. Eșantionul analizat include 44.000 resturi de mamifere, aparținând nivelurilor neo-eneolitice, de epoca bronzului, epoca fierului, evului mediu și epoca modernă. Până în prezent, au fost publicate loturile faunistice din locuirea Tiszapolgár³, nivelele neolitice (Szakálhát)⁴, Vinča C1-C2 (S. I-III)⁵, Vinča C (S. IV)⁶ și Vinča C (S. XI).⁷ Pe planul magnetometric din Fig. 1 sunt conturate cu galben suprafețele din care s-au publicat loturile faunistice, cu roșu (S. XV) și cu verde (S. XIII), suprafețele din care provin materialele faunistice analizate în articolul de față.

* Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca, str. Kovács Dezső, e-mail: getasusi@yahoo.com

¹ De o echipă comună româno-germană, coordonată de profesorii Wolfram Schier, de la Universitatea Liberă din Berlin, și Florin Drașovean de la Muzeul Banatului, Timișoara.

² Schier, Drașovean 2004, 146.

³ El Susi 2016, 265–289.

⁴ El Susi 2017a, 29–55.

⁵ El Susi 2018, 83–100.

⁶ El Susi 2017b, 611–641.

⁷ El Susi 2020, 11–37.

Nivelele neolitice târzii (Vinča C2–3)

Din S. XV provine un lot faunistic atribuit neoliticului târziu (Vinča C), însumând 487 oase de mamifere, dintre care 206 s-au recuperat din gropile de par, șanțurile de fundație ale unei construcții și 281 din strat. În marginea NE a tell-ului, la 0,80 m adâncime s-au cercetat resturile unei construcții incendiate (Feat. 2245), ridicată pe o platformă de lemn, cu dimensiunile de 11,9/ 5,3 m (Fig. 2). Dintre pereții prăbușiți pe podină s-a prelevat ceramică arsă secundar, provenită din vase mari de depozitare cât și greutatea de război de țesut.⁸ Locuința aparține nivelului de construcție 2a, datându-se în perioada 4680–4580 cal BC. Ea reprezintă cel mai târziu orizont neolitic din sit (Vinča C2–3).⁹ Potrivit repartii procentuale inserate în tabelul 1, din perimetrul construcției s-au adunat 206 oase, dintre care 72 de la mamiferele domestice, 54 de la cele sălbatice, 80 fragmente nefiind atribuite specific. Există diferențe între distribuția oaselor pe regiuni anatomice între eșantionul adunat din gropile construcției (Fig. 5) și cele din strat (Fig. 6). Astfel, din cele 29 oase de vită, 13 provin din scheletul distal al membrelor (metapodii, astragale, falange), 10 din coloană (vertebre sparte), două sunt fragmente de mandibulă și trei porțiuni humerale. Predomină elementele mici, rătăcite prin gropile de pari sau șanțurile de fundație ale construcției. Aceeași regulă de distribuție corporală este valabilă și în cazul cerbului, pentru care, din cele 23 fragmente, 13 provin din extremitățile distale ale membrelor (categoria E), opt din părțile carnate (categoriile C, D), un rest mandibular și un atlas. La fel și în cazul căpriorului, din cele 18 resturi, nouă provin din părțile distale ale membrelor. În cazul suinelor domestice, din cele 26 fragmente, 12 ilustrează scheletul cefalic, restul materialului provenind din scheletul apendicular. Din părțile distale ale membrelor s-au păstrat doar două falange medii. Cele 15 oase de ovicaprine sunt repartizate egal pe segmentele corporale. De la bour provin un radius, un calcaneu și un metacarp proximal. Cele nouă oase de mistreț aparțin categoriilor A–C.

Din cele 281 oase prelevate din strat (fără context), 203 oase au fost determinate complet. Ponderea oaselor de vită este mult mai mare, de circa 43% față de lotul anterior unde reprezintă doar 23%. Din cele 87 oase de vită recoltate din strat, o treime (27 frgm.) provin din părțile distale ale membrelor (E); cel mai slab reprezentată este categoria D, cu nouă elemente reprezentând circa 10%. Elementele cefalice (A), cele axiale (B) și părțile carnate ale membrelor anterioare (C) însumează fiecare aproximativ 16–22%. În cazul suinelor domestice, din cele 29 oase, 45% provin din scheletul apendicular, exceptând părțile distale ale picioarelor. 27,5% sunt elementele axiale și 24% cele craniene. În

⁸ Drașovean, Schier, 2010, 179–180.

⁹ Drașovean *et alii* 2017, 11.

cazul ovicaprinelor, resturile maxilare și cele din membrul posterior sunt cele mai numeroase. Distribuția oaselor de cerb este oarecum echilibrată pe părți anatomice, resturile cefalice și de coloană fiind ceva mai puține. La căprior din cele 11 resturi, cinci sunt metapodii, probabil rezultate din prelucrare. La fel și două resturi de corn, unul fiind pe peduncul. Din cele 16 oase de mistreț, patru sunt resturi mandibulare, șapte elemente din categoria E, în rest, o vertebră, o scapulă și trei humerusuri.

Statistica generală pe nivelul neolitic din S. XV indică o proporție majoritară a vitelor (35,26%), suinele și ovicaprinele având procente mai mici, de 16,72% și 11,55%. Rata mamiferelor domestice este de 64,14% față de 35,86%, vânatul. Cerbul însumează 16,72%, căpriorul 8,81%, mistrețul 7,6% și bourul 2,43%. Ca NMI (număr minim indivizi) ponderea segmentului domestic este de 60,42% față de 39,58%, cel sălbatic. Proporțiile taxonilor principali se modifică, datorită distribuției anatomice diferită. Astfel procentajele vitei și cerbului (animale de talie mare) scad ca urmare a numărului diminuat de resturi dentare, necesare unei estimări a NMI. Concret, vita înregistrează doar 22,92% iar cerbul, 12,5%. În schimb, cresc frecvențele animalelor de talie mică (ovicaprine, porc), loturile lor conținând mai multe resturi maxilare: porcul înregistrează o frecvență de 18,75% și rumegătoarele mici, 16,67%.

În cazul bovinelor s-au identificat 11 indivizi, dintre care doi sacrificați sub un an, trei între 2–3 ani, trei între 3–4 ani și trei între 6,5–9 ani. Repartiția sugerează prevalența animalelor juvenile și subadulte în proporție de circa 72,73%. Adulții însumând doar 27,27%. Animale sacrificate în stadiile de adult tânăr și matur nu s-au identificat; la fel, nici exemplare sub 6 luni. Evident, statistica reflectă ceea ce a intrat în consumul celor care au locuit acea zonă a tellului într-un anumit interval de timp. Pe eșantionul porcului s-au identificat nouă exemplare cu vârste de 0–6 luni (trei), 6–12 luni (două), 12–18 luni (două) și peste 24 luni (două). Și în acest caz, proporția de animale tinere și subadulte este de 77,78%, față de 22,22% ponderea exemplarelor reproducătoare.

Materialul rumegătoarelor mici provine de la două capre, cu vârste de 0–6 luni, 21–23 luni și trei ovine, cu vârste de 7–9 luni, 12–18 luni și 21–23 luni. Pe lângă cele cinci specimene s-au identificat alte trei exemplare, cu vârste de 0–6 luni, 21 luni și 24–30 luni. Probabil, cele două animale sub 6 luni vor fi fost tăiate până prin vară, cel de 7–9 luni undeva pe la finele verii și cele trei exemplare de 21–23 luni pe la fine toamnei, începutul iernii. Practic, au sacrificat oi și capre cam tot anul, în funcție de nevoi. Absența adulților trebuie pusă pe seama lotului puțin numeros. Pe de altă parte se sugerează faptul că, animalele adulte erau păstrate pentru o valorificare eficientă.

Oasele de cerb se repartizează la șase indivizi, cu vârste de 12–18 luni, sub 12 luni, 2–2,5 ani, 3–4 ani (doi indivizi) și peste 4–5 ani (unul). Dintre cei patru

căpriori, doi au fost vânați între 14–16 luni (sezonul cald) și doi peste această limită. Resturile de mistreț provin de la cinci animale sacrificate sub 2 ani, între 2,5–3 ani, 3–3,5 ani și peste 5 ani (două). Materialul bourului aparține unui imatur corporal și la doi adulți-maturi, dintre care unul avea 7–9 ani.

Din S. XV/ 016/437A provine un corn întreg de bovină, cu lungimea de 412 mm și valorile bazei de 69,5/55,4/199 mm. Cornul are un traseu în lateral, de la o treime din bază se răsucesce în față și în sus, secțiunea bazei fiind semicirculară. Este vorba de o piesă de tip *primigenius*, nu foarte robustă, mai degrabă lungă, provenind de la taur domestic, cu vârsta de 7–9 ani. Din contextul S. XV/ 016/750A s-au prelevat două metapodii de vită: un metacarp cu GL de 205 mm și un metatars cu GL de 239 mm. Pe baza lor s-au estimat înălțimi la greabăn de 123,61 cm și 127,38 cm (Matolcsi). Conform indicilor de gracilitate (15,6 și 11,4) piesele au fost atribuite femelelor. Este foarte probabil ca ele să provină de la aceeași vită, înălțimea medie fiind în acest caz de 125,5 cm. Animalul respectiv nu a avut mai mult de 3–3,5 ani la tăiere, suturile distale ale pieselor fiind parțial vizibile. Per ansamblu, talia bovinelor de la Uivar, în nivelele Vinča C este cuprinsă între 122,4–137,8 cm, cu o medie de 126,87 cm ($n=7$).¹⁰ În cazul femelelor se înregistrează valori cuprinse între 122,4–127,5 cm ($M=125,14$ cm); pentru masculi există o singură valoare, de 124,6 cm și pentru castrați o alta de 137,8 cm.

În cazul ovinelor, amintim un corn de berbec, de numai 66 mm lungime, relativ puternic, cu diametrele bazei de 52,4/33,9/136,5 mm și secțiune triunghiulară. Nu există alte date metrice pentru rumegătoarele mici, cea mai mare parte a materialului provenind de la imaturi corporal. Pe lotul ovinelor din locuirea neolitică târzie de la Uivar s-a estimat o variație a înălțimii la greabăn de 48,3–58,6 cm, cu o medie de 55,4 cm ($n=14$).¹¹ Pentru caprine s-au estimat înălțimi de 56,87 și 62,16 cm. Materialul suinelor domestice este și el puțin dimensionabil, cu excepția unui humerus distal cu BT/Dd= 35,8/35 mm, un radius distal cu Bd/Dd = 30,4/18,3 mm și o tibie distală cu Bd/Dd= 28,8/23,1 mm. Valorile indică specimene puțin robuste. Deși oasele neolitice de la Uivar s-au pretat la multe dimensionări, doar două înălțimi la greabăn s-au estimat: 63,96 și 76,56 cm; ele par a fixa limitele de variație ale taliei. Dimensionările mistrețului evidențiază specimene mari, probabil masculi. Exemplificăm prin următoarele date: humerusuri distale cu BT/Bd/Dd= 42/54,6 mm; 47,1/62,3/54,4 mm; radius distal cu Bd/Dd = 45,1/32 mm. Dentiția este masivă, pe lungimea lui M_3 s-a stabilit o variație de 44,6–46,5 mm și o medie de 45,4 mm ($n=3$). Înălțimea la greabăn a fost calculată pentru trei exemplare: 90,6, 98,57 și 100,7 cm.

¹⁰ Date personale inedite.

¹¹ El Susi 2018, 90.

Per ansamblu, micul eșantion recoltat din acest nivel de locuire provine de la 48 de animale, dintre care 29 domestice (60,42%) și 19 sălbatice (39,58%). Potrivit datelor statistice, bovinele erau preponderente în alimentația de origine animală, porcul, oaia și capra având contribuții ceva mai mici. Vânatul era bine reprezentat, având o proporție de 35,86% (ca NISP), ceva mai mică decât media estimată pe nivelele C1+C2 din S. I-III (41,06%). După cum aminteam anterior, în nivelele Vinča C2 se înregistrează o diminuare a ratei bovinelor față de fazele anterioare, ea atingând 21,3%, la fel cota suinelor (14,4%) și ovicaprinelor (16,6%). În schimb cerbul este bine reprezentat (22,2%), în detrimentul căprio-ului (11%) și mistrețului (10,7%).¹² Intensificarea vânătorii, mai ales a cerbului este vizibilă înspre finele locuirii Vinča C2, fapt ce ar sugera o răcire a vremii, însoțită de o extindere a suprafețelor împădurite. Per ansamblu, procentajele înregistrate în lotul din S. XV nu fac notă discordantă de cele generale, unele diferențe datorându-se, mai degrabă lotului mic.

Nivelele eneolitice timpurii (Foeni)

Acestui nivel îi corespund câteva complexe care au fost cercetate în zona centrală a tellului din S. II. Din păcate distrugerile cauzate de activitățile umane ulterioare nu au permis detalieri. Unul dintre complexe este cel notat Feat. 211 conținea materiale ceramice tipice eneoliticului timpuriu din Banat, respectiv complexului cultural Foeni-Petrești. Lotul faunistic prezentat în articol a fost recuperat din două gropi de stâlp (notate F. 220, F. 221) și din șanțul de fundație al complexului F. 211. Șanțul respectiv este similar șanțurilor de fundație descoperite în așezarea de la Foeni și reprezintă fundația zidului unei case care se întindea spre estul tellului (Casa H1f-1).¹³ Din acest nivel s-au analizat 193 resturi de mamifere, dintre care 167 au fost determinate până la specie. Șase sunt coaste și spărturi diafizare. De la speciile domestice s-au analizat 98 resturi (58,68%) și 69 de la cele sălbatice (41,32%). Procentul bovinelor este de 27,55%, urmate de porcine cu 15,57% și ovicaprine cu 14,97%. Cerbul are un număr însemnat de oase ce totalizează 20,96%; căpriorul și mistrețul au fiecare câte 9,59%. Câinele, iepurele și vulpea au câte un fragment (0,59%). Ca NMI, ponderea vitei scade la 18,18%, prevalând suinele domestice cu 24,24%. Ovicaprinele totalizează 15,15%, tot atâta cerbul; mistrețul și căpriorul au fiecare câte 9,09% (Fig. 7).

Cele 46 oase de vită provin din scheletul a șase specimene, sacrificate astfel: trei între 2–2,5 ani (50%), unul între 3–3,5 ani, unul între 4–6 ani și altul între 6,5–9 ani. Repartiția pe elemente scheletice indică un procent de 30,43%

¹² El Susi 2018, 118, tab. 1.

¹³ Informații F. Drașovean.

elemente craniene, proporția majoritară reprezentând-o extremitățile distale ale membrelor, 47,73%. Coloana totalizează doar 4,35%, iar părțile carnatate ale membrelor și centurilor doar 17,39%. Evident, procentajele reflectă cercetarea parțială a nivelului respectiv, oasele mari fiind aruncate, probabil în gropi menajere. În șanțul respectiv s-au adunat mai mult dentiția izolată, oasele mici din părțile distale (tarsale, carpale, falange). Cele 26 oase de porc provin din scheletul a opt indivizi, aparținând următoarelor grupe de vârstă: un animal de 2–4 luni, trei de 8–12 luni, doi de 12–18 luni, unul de 18–24 luni și altul peste 5 ani. Practic, 50% din specimene au fost sacrificate în stadiul juvenil (6–15 luni), doar 12,5% în stadiul subadult și 25% în stadiul adult. Și în acest caz proporția oaselor în funcție de repartitia anatomică este inegală. Predomină elementele craniene și cele din categoriile C, D (bogat carnatate), coloana și extremitățile distale ale membrelor având puține elemente, câte 11,54% fiecare. Din cele 25 resturi de rumegătoare mici, șase provin de la capră, 12 de la oaie și șapte sunt neatribuite specific. Resturile de capră aparțin unui specimen de cca 21 luni și altuia de 5–6 ani. Oasele de oaie provin de la trei animale cu vârste de 4–6 luni, 16–18 luni și peste 2–3 ani. S-au identificat elemente osoase din cele cinci categorii (A-E), distribuția lor fiind inegală. Cele mai puține elemente provin din coloană (16%) și din categoria E (25%). Se pare că prelucrarea metapodiilor, documentată în situl de la Foeni¹⁴ se aplică și la Uivar. De la câine provine un metacarp, probabil și el rățacit din altă parte.

Cele 35 fragmente de la cerb ilustrează în proporție de 14,29% scheletul capului, 20% pe cel apendicular și 65,71% extremitățile distale ale picioarelor (metapodii, falange). Se pare că activitatea de prelucrare a metapodiilor de cerb a dus la acumularea acestor oase în nivelul respectiv. S-au prezumat cinci exemplare vânat în următoarele stadii: 18–24 luni, 26–30 luni, 5–6 ani, 9–10 ani și peste 5–6 ani. Capturarea animalelor adulte și mature era preferată pentru procurarea osului și cornului. În cazul căpriorului s-au determinat 16 resturi de la trei exemplare, vânat între 16–18 luni (unul) și peste 5–6 ani (doi). Oasele speciei ilustrează toate regiunile corporale, doar metapodiile sunt mai multe (37,5%), restul categoriilor având o pondere apropiată (19–25%). Menționăm un frontal cu cornul pe peduncul, având o singură ramificație, cealaltă decupată; animalul a fost capturat în sezonul cald. Mistrețului îi aparțin 16 fragmente de la trei exemplare: unul vânat în jur de 8–12 luni, altul între 4–5 ani și un altul peste 3 ani. Circa 43,7% din resturile sale provin din extremitățile distale ale membrelor (Fig. 8). Pe baza unui talus cu GL= 57 mm și a unui Mc. III cu GL= 104 mm s-au estimat două talii, cu valori de 104,3 cm și 108,6 cm. Se pare că piesele provin de la un singur mascul, cu înălțimea medie de 106,5 cm.

¹⁴ Monografia sitului la tipar.

De la iepure provine un metapod, iar de la vulpe o tibie cu Bp= 22,5 mm. În general datele metrice, destul de puține nu diferă prea mult de cele din nivelele neolitice târzii.

Deocamdată, informațiile noastre asupra paleofaunei din așezări eneolitice timpurii (grupul Foeni) se bazează doar pe eșantionul numeros (circa 20.000 oase) recuperat din stațiunea eponimă de la Foeni. Datele de ansamblu permit plasarea sitului de la Foeni în categoria celor cu accent pe exploatarea animalelor de talie mare (bovine, cerb), cea a porcinelor și ovicaprinelor trecând în plan secundar. Potrivit statisticilor pe nivelele de la Foeni, bovinele sunt preponderente peste tot, în proporție de 47% în nivelele I, II și doar 42,95% în nivelul târziu. Fluctuațiile ovicaprinelor sunt nesemnificative între nivele, ele reprezintă 16,09% în nivelul inferior scăzând la 15,74% în cel mijlociu, atingând circa 17% în cel de sus. Ponderele suinelor este aceeași în nivelele I, II (circa 12%) crescând până la 16,27% în ce de sus. Datele statistice indică ponderea covârșitoare a mamiferelor domestice, în toate fazele de locuire, speciile vâdate reprezentând circa 22,5–23,5%. Per ansamblu, cota mamiferelor domestice variază în limite restrânse între nivele, fiind 77,55% în locuirea timpurie și de 77,87% în cea târzie. Dintre mamiferele vâdate, doar cerbul avea o pondere crescută, variind de la 13,29% în nivelele timpurii la 14,82% în cele medii, stabilizându-se la 12,58% în locuirea târzie. Și economia animalieră a comunității eneolitice timpurii de la Uivar era axată pe exploatarea majoritară a bovinelor, cu ponderi mai mici de ovicaprine și porc. Vitele însumează totuși, un procent mai mic decât la Foeni, de numai 27,55%, porcul, oile și caprele având contribuții asemănătoare primului sit, de 15,57% și 14,97%. Totuși, vânatul are o pondere mult mai mare la Uivar, de 41,32%, jumătate din oase provenind de la cerb (20,96%). Faună sălbatică este puțin diversificată, menționăm absența bourului la Uivar.

Nivelele bronzului timpuriu (Makó-Kosihy-Čaka)

Urme ale locuirii din epoca bronzului timpuriu (orizontul Makó-Kosihy-Čaka) au fost cercetate în partea de sud-vest a tellului. În zona respectivă au fost delimitate, printre altele și două gropi de formă tronconică; ele au fost interpretate ca gropi de locuință sau gropi cu funcție specială, probabil de depozitare.¹⁵ Groapa- F. 4100/ S. XIII a furnizat circa 190 oase de animale și groapa- F. 4022/S. XIII, circa 205. Cifrele sunt relative, întrucât în gropile respective s-au găsit foarte multe așchii calcinate, cele mai multe de mici dimensiuni. Pe lângă cele 200 resturi calcinate recuperate din F. 4022, amintim și cinci oase de vită. Este vorba de fragmente arse de tibie, femur, sacrum, metapod, vertebră. Din F.

¹⁵ Woidich, Szentmiklosi 2013, 233–234.

4100 s-au recuperat 75 resturi de la speciile domestice și 22 de la cele sălbatice și acestea fiind trecute prin foc; în plus circa 93 fragmente arse (Fig. 9).

Per ansamblu, din cele două complexe s-au cuantificat 395 oase, dintre care 293 așchii calcinate și 102 fragmente determinabile. Dintre acestea, 80 provin de la mamiferele domestice (78,43%) și 22 de la cele sălbatice (21,57%) (Tab. 2). Deși materialul este puțin, în mare parte ars și nedeterminabil, el atestă prezența unor specii cu valoare economică pentru epoca respectivă. Proporția covârșitoare a oaselor de bovine, poate sugera importanța acestui animal în sectorul economic. Pe de altă parte însă, multe din resturile speciilor de talie mică (oi, capre, porc) probabil că s-au distrus prin ardere, neputând fi determinate. În schimb, cele ale vitei s-au păstrat ceva mai bine, existând unele indicii pentru identificare. Am ținut totuși să publicăm acest lot, în ideea că nu există analize faunistice pentru orizontul Makó-Kosihy-Čaka din Banat.

Ca număr de resturi bovinele totalizează 62 piese (60,79%) aparținând la minimum opt specimene, sacrificate astfel: două animale tăiate între 24–28 luni, două între 30–32 luni, unul în jur de 3,5–4 ani și două între 5–6,5 ani. Un singur individ avea sub 2 ani. Raportul juvenil/ subadult/ adult este de 12,5/ 50/ 37,5%, sugerând exploatarea prevalentă a cărnii. Printre piesele dimensionate amintim un corn de tip *brahyceros*, de la o femelă cu dimensiuni ale bazei de 54/42/148 mm. Doi molari inferiori (M_3) au dimensiuni de 36,7 mm și 40,3 mm. Cel de-al doilea provine de la un mascul. Amintim și un humerus distal cu BT de 71 mm și trei femure distale cu lățimi de 91, 92, 96,5 mm, probabil tot de la tauri. De asemenea, un axis cu BFcr de 102 mm. Un radius distal cu Bd/Dd= 72/48 mm, și o tibie cu Bd/Dd= 69,4/53,3 mm ar reprezenta tot masculii. Se pare că dimorfismul sexual era bine exprimat, taurii având valori mult mai mari decât ale femelelor. Comparând datele metrice ale masculilor de bovine din orizontul Makó-Kosihy-Čaka cu cele din neo-eneoliticul timpuriu al sitului nu se remarcă descreșteri semnificative ale datelor metrice. Cel puțin, pe materialul analizat.

De la porc provin doar opt oase (7,84%) aparținând la trei exemplare; dintre acestea, unul a fost sacrificat sub 6 luni și două peste 3 ani. Dintre cele opt oase atribuite ovicaprinelor, patru sunt de la capră și unul de la o ovină. Cele două caprine aveau între 2,5–3 ani și între 4–6 ani. Exemplarul ovin a fost sacrificat sub o lună. Probabil, caprele erau destul de numeroase în turmele de rumegătoare mici, se pare crescute pentru lactate. De la câine provine o vertebră atlas, rătăcită de undeva iar de la cal, un premolar/ molar inferior. Potrivit înălțimii coroanei, calul respectiv va fi fost sacrificat la peste 14 ani.¹⁶ Existența acestui dinte sugerează prezența calului domesticit în bronzul timpuriu în Câmpia

¹⁶ Levine 1982, tab. IIIc, 250.

Banatului. Menționăm că și în situl nr. 14 de la Pecica (jud. Arad) atribuit bronzului timpuriu (Makó) au fost identificate 43 oase de cabaline (25,15%) de la minimum cinci indivizi¹⁷, specia având o utilitate alimentară certă. Dintre speciile vâdate, la Uivar s-au determinat 14 resturi de cerb (13,73%), provenite de la trei indivizi. Un singur animal avea în jur de 3–3,5 ani, restul au depășit 4–5 ani. Patru oase aparțin unui căprior adult și alte patru unui mistreț.

Așadar, economia alimentară a comunităților bronzului timpuriu de la Uivar era axată pe exploatarea bovinelor, preponderent pentru carne. Posibil ca numărul mic de oase să nu ofere dovezi clare pentru exploatarea secundară a vitelor (lapte, tracțiune). Ponderea lor este mare și la Uivar, 60,79%. Exploatarea rumegătoarelor mici și a porcului este nesemnificativă, speciile respective înregistrând doar 7,84%. Vânatul, cu accent pe exploatarea cerbului reprezintă 21,57%. Corelând datele noastre cu cele pentru situl 14 de la Pecica semnalăm câteva similitudini, ce constau în proporția mare de bovine, care la Pecica totalizează 57,89%, frecvențe mici ale porcului (8,19%) și ovicaprinelor (4,68%). Și într-un caz și celălalt exploatarea primară a speciilor, mai ales a bovinelor este dominantă. Ca diferențe, să notăm proporția mare a cabalinelor la Pecica (8,19%), cu utilizare clară în alimentație. Pledează și faptul că animalele au fost sacrificate mai ales, în stadiul subadult. În schimb, la Uivar calul este nesemnificativ în alimentație, specimenul identificat avea o vârstă înaintată, posibil un exemplar utilizat la transport. La Pecica, ponderea vânatul este nesemnificativă sub raport alimentar și utilitar, acesta înregistrând doar 3,51%.¹⁸ La Uivar însă, cerbul era un element sălbatic cu pondere însemnată în economie, compensând rata diminuată a ovicaprinelor și porcului. Ponderea sa este diminuată cu 7% față de procentajul din eneoliticul timpuriu (Foeni).

Și în situri Makó din Ungaria se admite o frecvență mare a vitelor, de peste 50–60%. Amintim Abda-Hármasok cu 56%, Mosonszentmiklós-Gyepföldek cu 66%, Táp-Borbapuszta cu 61%¹⁹ și Paks-Gyapa cu 61,7%.²⁰ În ultimul sit materialele Makó sunt mixate cu cele Somogyvár-Vinkovci. În privința ratei suinelor, aceasta oscilează între 9,5% la Paks-Gyapa și 22% la Mosonszentmiklós-Gyepföldek. La fel, cota rumegătoarelor mici variază între 3% la Mosonszentmiklós-Gyepföldek, 16,5% la Abda-Hármasok și 33% la Táp-Borbapuszta.²¹ Vânătoarea este nesemnificativă în siturile amintite, variind între 2–6%, o valoare mai mare, de 9,4% având la Paks-Gyapa.²² Probabil

¹⁷ Pop *et alii* 2018, tab 1, 138.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Kulcsár 2009, fig. 9, 67.

²⁰ Gál 2017, fig. 5, 466–467.

²¹ Kulcsár 2009, fig. 9, 67.

²² Gál 2017, fig. 5, 466–467.

că anumite particularități locale, legate de ambient, modul de exploatare al resurselor naturale, mărimea eșantioanelor analizate vor fi furnizat acele particularități specifice fiecărui sit. Rămâne însă ca trăsătură comună a comunităților orizontului Makó-Kosihy-Čaka exploatarea vitelor și utilizare calului deja domesticit, mai ales ca sursă de hrană, nu numai în bronzul timpuriu ci pe toată durata acestei epoci.²³

BIBLIOGRAFIE

- Drașovean, Schier 2010,
Fl. Drașovean, W. Schier, *The neolithic tell sites Parța and Uivar (Romanian Banat). A comparison of their architectural sequence and organization of social space*, în S. Hansen, ed., *Leben auf dem Tell als soziale Praxis. Beiträge des Internationalen Symposiums in Berlin vom 26–27 Februar 2007. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte*, 14, Bonn, 2010, 165–187.
- Drașovean et alii 2017,
F. Drașovean, W. Schier, A. Bayliss, B. Gaydarska, A. Whittle, *The Lives of Houses: Duration, Context, and History at Neolithic Uivar, Romania*, în *EJA*, 20, nr. 4, 2017, 1–27.
- El Susi 2016,
G. El Susi, *Date arheozoologice inedite asupra locuirii Tiszapolgár de la Uivar (județul Timiș)*, în C. Popa, ed., *AUA Hist*, 20/II, *The Carpathian Basin and the Northern Balkans between 3500 and 2500 BC: Common Aspects and Regional Differences*, 2016, 265–289.
- El Susi 2017a,
G. El Susi, *Animal Bones from the Neolithic (Szakálhát) Levels at Uivar (Timiș County)*, în *Ziridava*, 31, 2017, 29–55.
- El Susi 2017b,
G. El Susi, *Oase de animale din așezarea neolitică târzie de la Uivar, jud. Timiș. Materialul din șanțurile de fortificație*, în *Arheovest*, 5/II, 2017, 611–641.
- El Susi 2018,
G. El Susi, *Economia animalieră a comunităților neolitice târzii (Vinča C1-C2) de la Uivar, județul Timiș*, în *Banatica*, 28, 2018, 83–100.
- El Susi 2020,
G. El Susi, *Oase de animale din așezarea neolitică târzie de la Uivar, Județul Timiș. Eșantionul din S. XI*, în *AnB (S.N.)*, 28, 2020, 11–37.
- Gál 2017,
E. Gál, *Relationships between People and Animal during the Early Bronze Age in Southern*

²³ Bökönyi 1974, 248–249.

Transdanubia, în G. Kulcsár, G. V. Szabó, V. Kiss, G. Váczi, eds., *State of the Hungarian Bronze Age research – Proceedings of the conference held between 17th and 18th of December*, Budapest, 2014, 463–472.

Kulcsar 2009,

G. Kulcsar, *The Beginnings of the Bronze Age in the Carpathian Basin. The Makó–Kosihy–Čaka and the Somogyvár–Vinkovci cultures in Hungary*, VAH 23, 2009.

Levine 1982,

M. A. Levine, *The use of crown height measurements and eruption-wear sequences to age horse teeth, Ageing and sexing animal bones from archaeological sites*, BAR 109, 1982, 223–249.

Pop et alii 2018,

X. Pop, Al. Gudea, A. Damian, *Gospodărirea animalelor în aşezarea Makó de bronz timpuriu de la Pecica–Sit 14*, în *Studii de Preistorie*, 15, 2018, 127–141.

Schier, Draşovean 2004,

W. Schier, Fl. Draşovean, *Der spätneolithisch-frühkupferzeitliche Tell von Uivar, jud. Timiş, Rumänien. Vorbericht über die Prospektionen und Ausgrabungen 1998–2002*, în *PZ*, 79, 2004, 145–230.

Schier 2014,

W. Schier, *Der spätneolithisch-kupferzeitliche Tell von Uivar (Rumänien). Prospektionen und Grabungen 1998–2009*, în W. Schier, M. Meyer, eds., *Vom Nil bis an die Elbe. Forschungen aus fünf Jahrzehnten am Institut für prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin*, 2014, 17–36.

Woidich, Szentmiklosi 2013,

M. Woidich, Al. Szentmiklosi, *Uivar and its Significance for the beginning of the Early Bronze Age in the Romanian Banat*, în V. Heyd, G. Kulcsár, V. Szeverényi, eds., *Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions*, Budapest, 2013, 233–244.

ANIMALS MANAGEMENT IN THE LATE NEOLITHIC LEVELS, EARLY ENEOLITHIC (FOENI GROUP) AND EARLY BRONZE FROM UIVAR, TIMIŞ COUNTY

Abstract

The Late Neolithic faunal sample was recovered from the SXV surface and consists of 487 mammal bones. Of these, 206 were recovered from the pole pits, foundation trenches of a building and 281 fragments from the layer. The dwelling (Feat. 2245) located in the NE of the tell, at a depth of 0.80 m belongs to the 2nd level of construction, being dated

between 4680–4580 BC; it represents the latest Neolithic horizon from Uivar (Vinča C2–3). Statistics show a majority proportion of cattle (35.26%), with lower contribution of pig and ovicaprids, 16.72% and 11.55% (Table 1). The rate of domestic mammals is 64.14% compared to 35.86%, the game. Red deer accounts for 16.72%, roe deer 8.81%, wild boar 7.6% and aurochs 2.43%. As MNI (minimum number of individuals) the share of domesticates is 60.42% compared to 39.58%, the wild one. The proportions of the main taxa change due to the different anatomical distribution. Thus, the percentages of bovines and red deer (large-sized animals) decrease as a result of the diminished number of teeth, required for a good estimating of MNI. Specifically, the cattle register a decrease to 22.92% and the red deer, one of 12.5%. Instead, the frequencies of small-sized animals (sheep, goat, pig) increase, their groups containing more jaw bones: the pig registers a frequency of 18.75% and small ruminants, one of 16.67%. As mentioned on another occasion, a decrease in the cattle rate to 21.3% compared to the previous phases is recorded in Vinča C2 levels; likewise, the share of pigs (14.4%) and ovicaprids (16.6%) reduced. On the other hand, red deer is well represented (22.2%), compared to roe deer (11%) and wild boar (10.7%). The extent of hunting, especially red deer is visible towards the end of Vinča C2, which would suggest a cooling of the weather, accompanied by an expansion of forested areas. Overall, the percentages recorded in the sample from S. XV do not diverge from the general statistic, some differences being due, rather, to the scanty sample.

Several complexes researched in the central area of the tell (S. II surface) belong to early Eneolithic levels (Foeni Grup). Unfortunately, the damage caused by subsequent human activities did not allow details. The faunal lot described in the article was recovered from two pillar pits (marked with F. 220, F. 221) and from a foundation ditch of the F. 211 complex. About 193 mammal remains were analyzed, of which 167 were fully determined. Six are ribs and diaphyseal cracks. 98 remains (58.68%) come from domestic mammals and 69 from wild mammals (41.32%). The percentage of cattle is 27.55%, followed by pig (15.57%) and ovicaprids (14.97%). The red deer has a significant number of bones totaling 20.96%; roe deer and wild boar have 9.59% each other. The dog, hare and the fox have a fragment each (0.59%). As NMI, the share of cattle decrease to 18.18%, pig prevailing by 24.24%. Small ruminants total no more than 15.15%, the same for red deer; roe deer and wild boar add up to 9.59% each (Table 2). For the time being, our information on the fauna from Early Eneolithic settlements (Foeni group) is based only on the rich assemblage (about 20,000 bones) recovered from the eponymous site. The general data allow the placement of the Foeni site in the category of those with an emphasis on the exploitation of large animals (cattle, red deer), that of pigs and ovicaprids going into the background.

Traces of early Bronze Age habitation (Makó-Kosihy-Čaka horizon) were investigated in the southwestern part of the tell. In that area, two truncated pits were delimited, being interpreted as pit-houses or storage pits. The pit- F. 4100/ S. XIII provided about 190 animal bones and the pit- F. 4022/ S. XIII, circa 205. The figures are relative, as many calcined chips were found in the pits, most of them tiny. Overall, 395 bones were quantified from the two complexes, of which 293 calcined chips and 102 determinable fragments. Of these, 80 come from domestic mammals (78.43%) and 22 from wild mammals (21.57%) (Table 2). The overwhelming proportion of bovine bones may suggest the importance of this taxon in supplying. On the other hand, many of the small-sized species bones were, probably destroyed by fire and could not be determined. On the other hand, those of the cattle were

better preserved and suitable for identification. Therefore, the economy of the early Bronze Age communities in Uivar was focused on the exploitation of cattle, mainly for meat. The small number of bones may not provide clear evidence for by-products. Their share is high in Uivar, 60.79%. The exploitation of small ruminants and pig is insignificant, with only 7.84% each taxon. Hunting, with emphasize on red deer exploitation accounts for 21.57%. Makó sites in Hungary also have a high cattle frequency of over 50–60%. We mention Abda-Hármasok with 56%, Mosonszentmiklós-Gyepföldek with 66%, Táp-Borbapuszta with 61% and Paks-Gyapa with 61.7%. At the last site, Makó materials are mixed with Somogyvar-Vinkovci. As for the pig rate, it ranges from 9.5% in Paks-Gyapa to 22% in Mosonszentmiklós-Gyepföldek. Similarly, the share of small ruminants varies between 3% in Mosonszentmiklós-Gyepföldek, 16.5% in Abda-Hármasok and 33% in Táp-Borbapuszta. Hunting is insignificant in the mentioned sites, ranging between 2–6%, a higher value, of 9.4% having at Paks-Gyapa. Probably some local peculiarities, related to the environment, the way of exploitation of natural resources, the sample size will be provided those specific features of each site. However, the exploitation of cattle and the use of the already domesticated horse remain a common feature of the Makó-Kosihiy-Čaka horizon communities, especially as a source of food, not only in the early Bronze Age but throughout this period.

Tabel 1. Repartiția speciilor în S XV (neolitic târziu). / Distribution of species in S. XV (late Neolithic) at Uivar.

Specii	Construcție	Strat	NISP	%	NMI	%
Bos taurus	29	87	116	35,26	11	22,92
Sus domesticus	26	29	55	16,72	9	18,75
Ovis/Capra	15	23	38	11,55	8	16,67
Canis familiaris	2		2	0,61	1	2,08
Specii domestice	72	139	211	64,14	29	60,42
Cervus elaphus	23	32	55	16,72	6	12,5
Capreolus c.	18	11	29	8,81	4	8,33
Sus scrofa	9	16	25	7,6	5	10,42
Bos primigenius	3	5	8	2,43	3	6,25
Lepus sp.	1		1	0,3	1	2,08
Specii sălbatice	54	64	118	35,86	19	39,58
Specii determinate	126	203	329	100	48	100
Bos/Cervus	22	16	38			
Așchii	58	62	120			
Total eșantion	206	281	487			

Tabel 2. Repartiția speciilor în nivelele eneolitice timpuri și de epoca bronzului. / Distribution of species in the Eneolithic and early Bronze Age levels at Uivar.

	Foeni				Bronz timpuriu (Makó)			
	NISP	%	NMI	%	NISP	%	NMI	%
Bos taurus	46	27,55	6	18,18	62	60,79	8	38,11
Sus domesticus	26	15,57	8	24,24	8	7,84	3	14,28
Ovis/Capra	25	14,97	5	15,15	8	7,84	3	14,28
Canis familiaris	1	0,59	1	3,03	1	0,98	1	4,76
Equus caballus					1	0,98	1	4,76
Specii domestice	98	58,68	20	60,6	80	78,43	16	76,19
Cervus elaphus	35	20,96	5	15,15	14	13,73	3	14,28
Capreolus c.	16	9,59	3	9,09	4	3,92	1	4,76
Sus scrofa	16	9,59	3	9,09	4	3,92	1	4,76
Vulpes v.	1	0,59	1	3,03				
Lepus sp.	1	0,59	1	3,03				
Specii sălbatice	69	41,32	13	39,39	22	21,57	5	23,81
Determinate	167	100	33	100	102	100	21	100
Bos/Cervus	6							
Așchii	20				293			
Total eșantion	193				395			

Dimensionări/ Measurements

Coarne						
Context	OC	BA	BB	BC	M/F	Taxon
S XV	412	69,5	55,4	199	M	Bos taurus
S XV	67	52,4	33,9	136,5	M	Ovis
Bronz		54	42	148	F	Bos taurus

Mandibula					Atlas		
Context	P2-M3	M1-M3	M3	Taxon	Context	BFcr	Taxon
S XV			44,6	Sus scrofa	S II/F. 226	69	Sus scrofa
S XV			45	Sus scrofa			
S XV			46,5	Sus scrofa	Axis		
S II/F. 211			41,5	Bos taurus	Context	BFcr	Taxon
S II/F. 226	74	51	24	Capra	Bronz	102	Bos taurus
S II/F. 211		80	41	Sus scrofa			
S II/F. 211	64,5	38	16	Capreolus			
S II/F. 212		42	15	Capreolus			
S II/F. 211			38,5	Cervus			
S II/F. 213			32	Cervus			

Scapula					Mc III		
Context	SLC	GLP	LG	Taxon	Context	GL	Taxon
S XV		46,4	40,3	Sus scrofa	S II/F. 211	104	Sus scrofa
SXV/F. 2248		46,2	39,8	Sus scrofa			
S XV/F. 2241	19,3	31,7	24,4	Capreolus			
S II/F. 211	33			Sus scrofa			
S II/F. 212	29,5		49	Sus scrofa	Mc IV		
Bronz	42	68	53	Cervus	Context	GL	Taxon
Bronz			53,5	Cervus	S XV	96,4	Sus scrofa

Humerus					Femur		
Context	BT	Bd	Dd	Taxon	Context	Bd	Taxon
S XV	47,1	62,3	54,4	Sus scrofa	S II/F. 211	41,5	Ovis
S XV	42	54,6		Sus scrofa	Bronz	91	Bos taurus
S XV	35,8		35	Sus dom.	Bronz	92	Bos taurus
S XV		66,4	68	Cervus	Bronz	96,5	Bos taurus
S II/F. 226		31,5	28	Capreolus			
Bronz	71			Bos taurus			

Radius						
Context	BFp	Bp	Dp	Bd	Dd	Taxon
S XV	74,5	81,8	37,2			Bos taurus
S XV	79,5	85,7	45,3			Bos taurus
S XV			44,3			Bos taurus
S XV			44,3			Bos taurus
S XV			46,2			Bos taurus
S XV				89	60	Bos primig.
S XV				90,2	53	Bos primig.
S XV/F. 2248				45,1	32	Sus scrofa
S XV				30,4	18,3	Sus dom.
S XV/F. 2241	29,8	30,5	15,1			Capra
S XV				28	20	Capreolus
S II/F. 211				72	45	Bos taurus
S II/F. 211	26	29	14			Ovis
S II/F. 211		28	16,5			Capreolus
S II/F. 211		62	31			Cervus
Bronz				72	48	Bos taurus

Metacarpus						
Context	Gl	Bp	Dp	Bd	Dd	Taxon
S XV	205	59,8	34,4	61,3	32,7	Bos taurus
S XV				71	38	Bos taurus
S XV/F. 2317				61,2	32,7	Bos taurus
S XV		24	17			Capreolus
S XV/F. 2248		46,5	33,6			Cervus
S II/F. 211		60	36			Bos taurus
S II/F. 211		63	38			Bos taurus
S II/F. 211		49	36			Cervus

Metatarsus						
Context	Gl	Bp	Dp	Bd	Dd	Taxon
S XV	241	50,5	27,3	60,6	33,9	Bos taurus
S XV				75,5	43,1	Bos primig.
S XV				51,3	35,6	Cervus
S II/F. 211				25	17	Capreolus
S II/F. 211				40	30	Cervus

Talus					Pelvis		
Context	GLI	GLm	Bd	Taxon	Context	LA	Taxon
S XV		66,8	44,6	Bos taurus	S XV	31,5	Sus dom.
S II/F. 211	65	64	41	Bos taurus	S II/F. 211	40	Sus dom.?
S II/F. 211	57	51	33,5	Sus scrofa			
S II/F. 212	61,5	56	37	Cervus			
Bronz	67	61	47,5	Bos taurus			

Calcaneu				Tibia			
Context	Gl	GB	Taxon	Context	Bd	Dd	Taxon
S XV/F. 2249	137,6	47,4	Bos taurus	S XV	28,8	23,1	Sus dom.
S XV	96,4	29,8	Sus scrofa	S XV	52,9	39,1	Cervus
S II/F. 211	132	52	Bos taurus	S XV/F. 2241	52,3	42,3	Cervus
S II/F. 211	146	56,5	Bos taurus	S XV/F. 2248	53	40,8	Cervus
S II/F. 212	119	36	Cervus	S II/F. 226	26	22	Sus dom.
S II/F. 211	123	38	Cervus	Bronz	65		Bos taurus

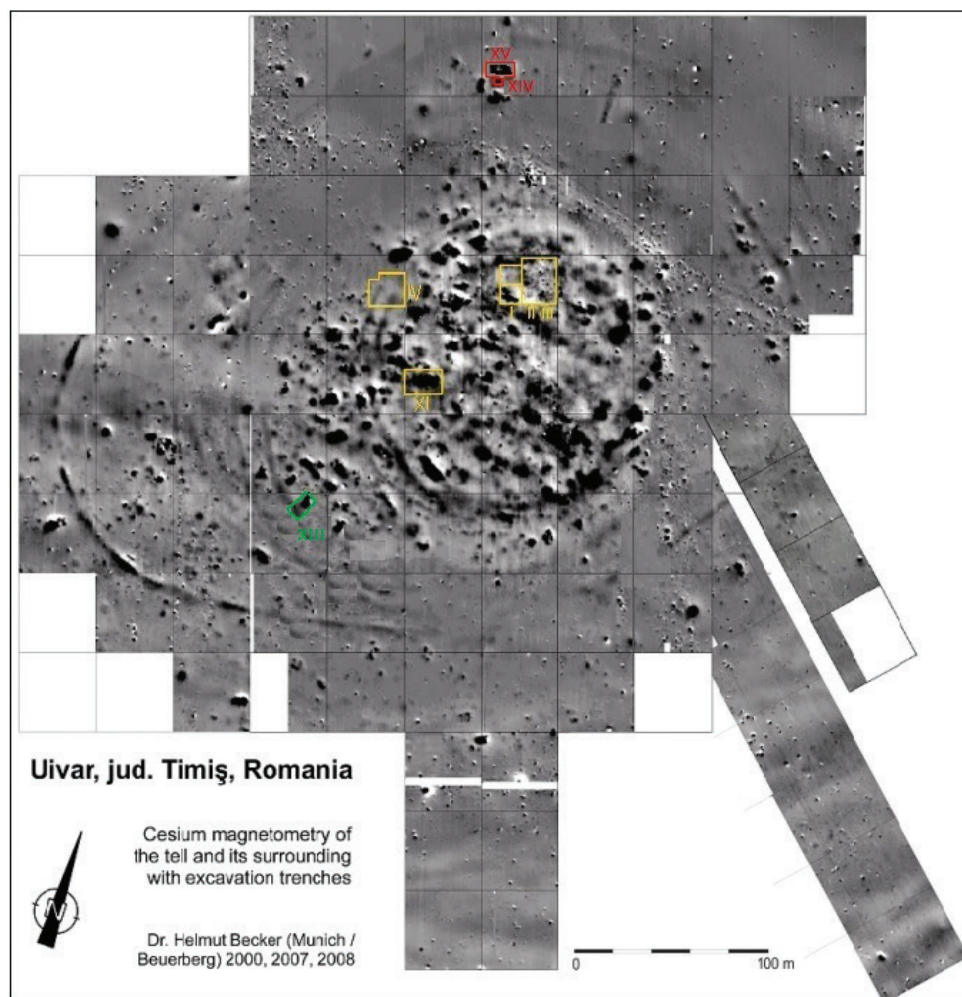

Fig. 1. Plan magnetometric și suprafețele săpate la Uivar, apud Drașovean, Schier 2010, fig. 15: galben- S I-III, IV, XI cu analize de faună publicate; roșu- S XV construcție din neoliticul târziu; galben- S II nivele Foeni; verde- S XIII nivele Makó. / Magnetometric plan and excavation trenches: yellow- S I-III, IV, XI with published fauna analyzes; red- S XV late Neolithic construction; yellow- S II levels Foeni; green- S XIII level Makó.

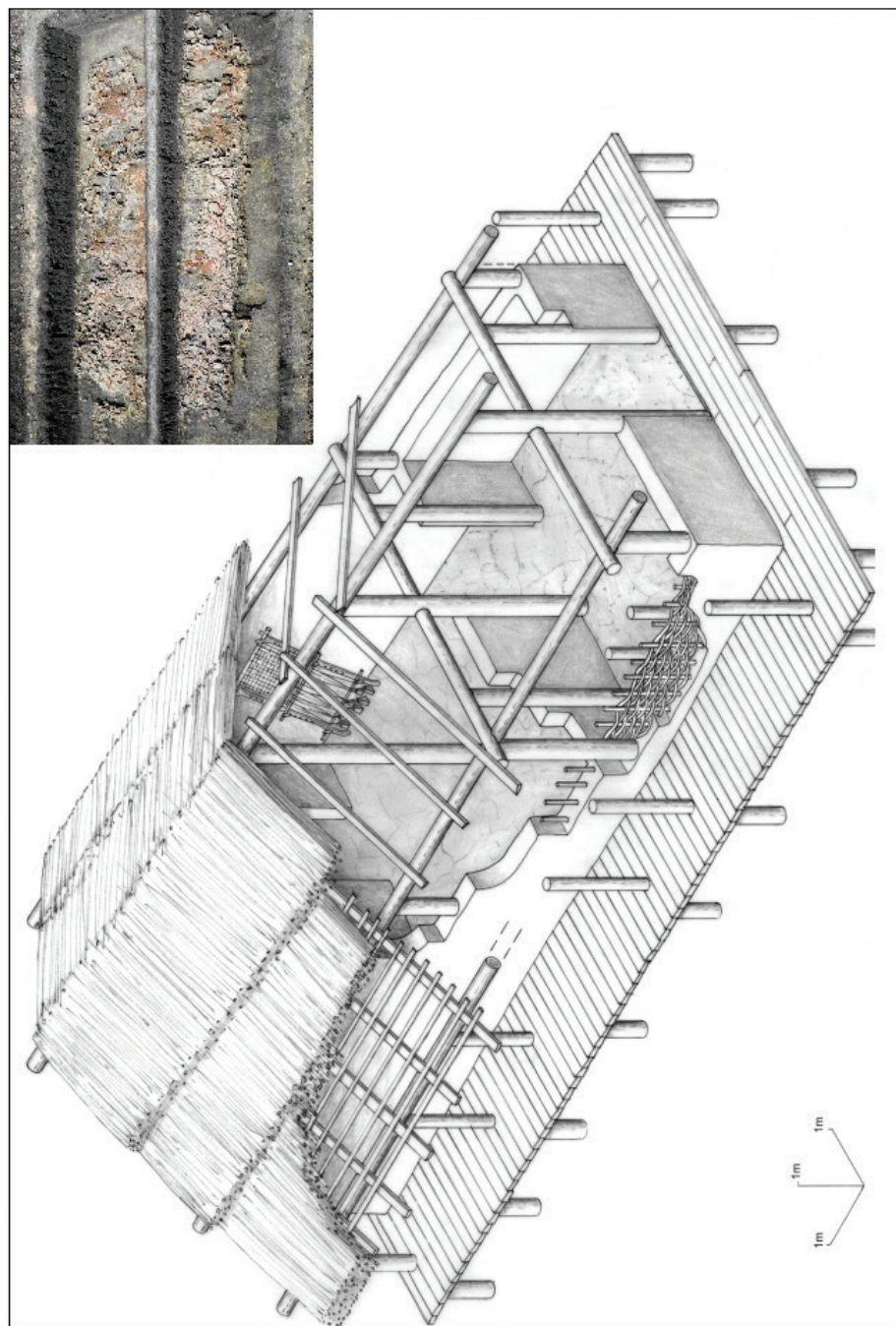

Fig. 2. Reconstituire construcție din S XV apud apud Drașovean, Schier 2010, fig. 26. / Reconstruction of the house from S XV.

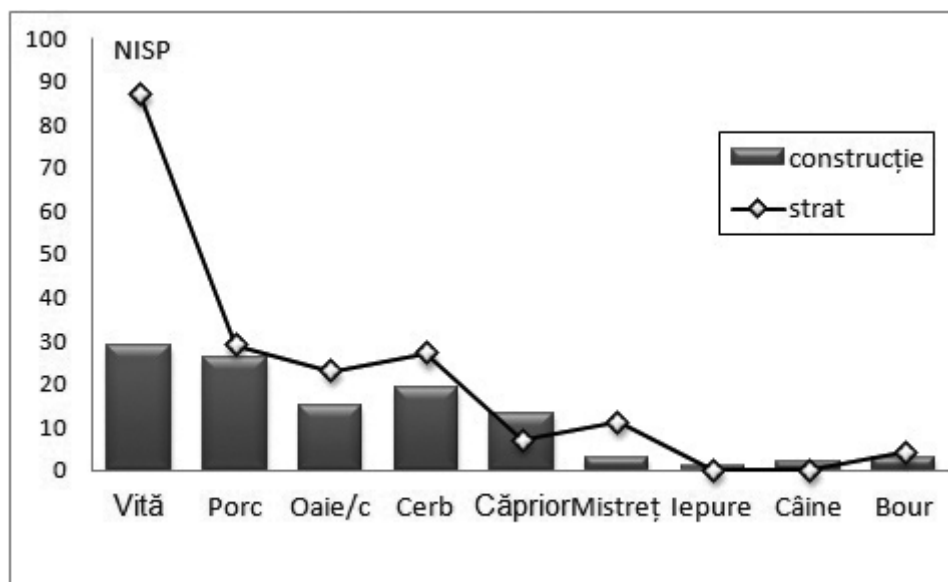

Fig. 3. Distribuția oaselor de animale în nivelele Vinča C2-3 din S XV. /
Distribution of animal bones of the Vinča C2-3 levels from S XV.

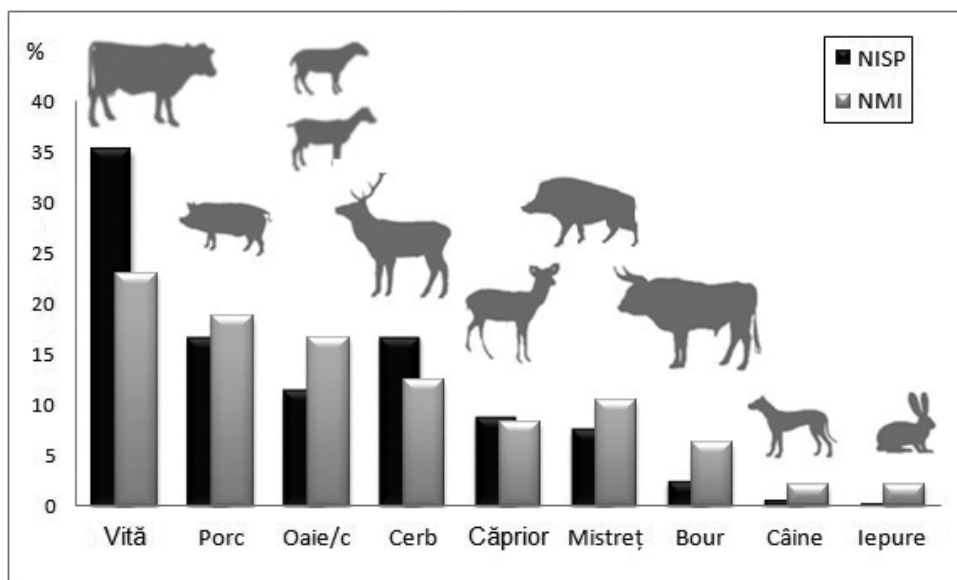

Fig. 4. Frecvențele speciilor în S XV. / Species frequencies in S XV.

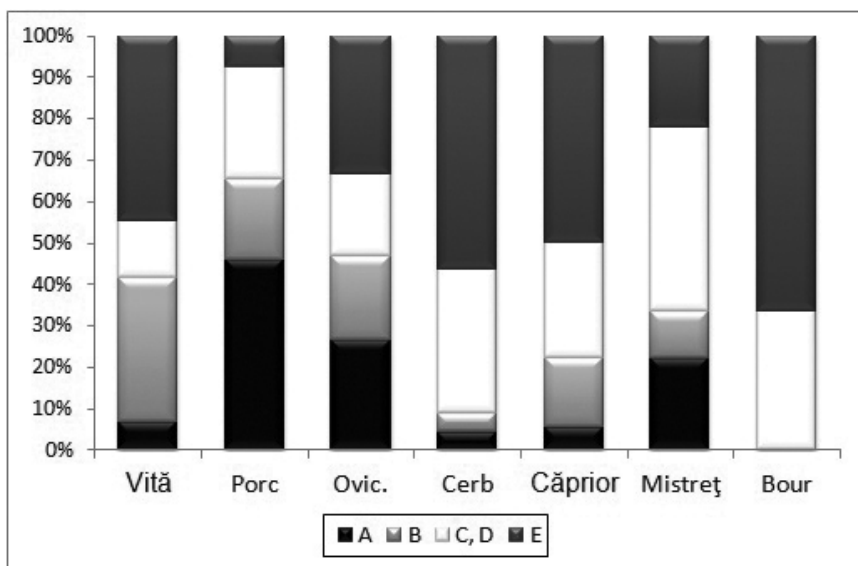

Fig. 5. Distribuția oaselor din locuința din S XV pe regiuni corporale: A-cranii; B- coloană; C, D- centuri și părți proximale ale membrilor; E- labe. / Body parts distribution of the bones within the house- S XV: A-skull; B- column; C, D- belts and proximal parts of the limbs; E-feet.

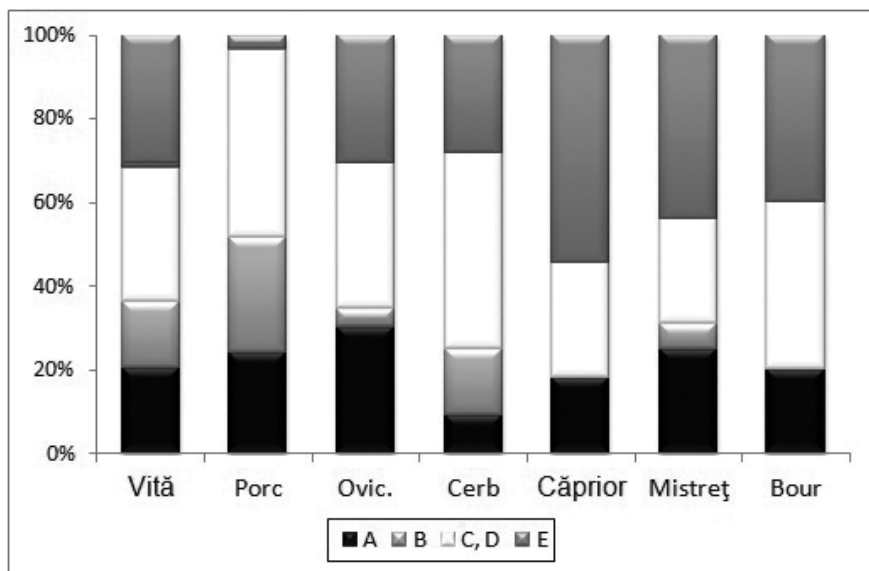

Fig. 6. Distribuția oaselor din stratul S XV pe regiuni corporale: A-cranii; B- coloană; C, D- centuri și părți proximale ale membrilor; E- labe. / Body parts distribution of the bones from the layer of S XV: A-skull; B- column; C, D- belts and proximal parts of the limbs; E-feet.

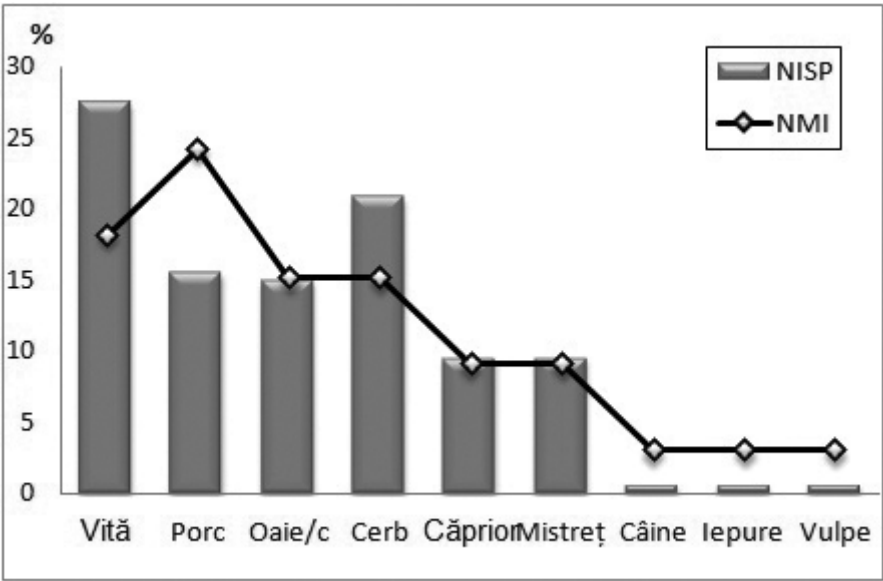

Fig. 7. Frecvențele speciilor în nivelele Foeni de la Uivar. / Species frequencies in Foeni levels from Uivar.

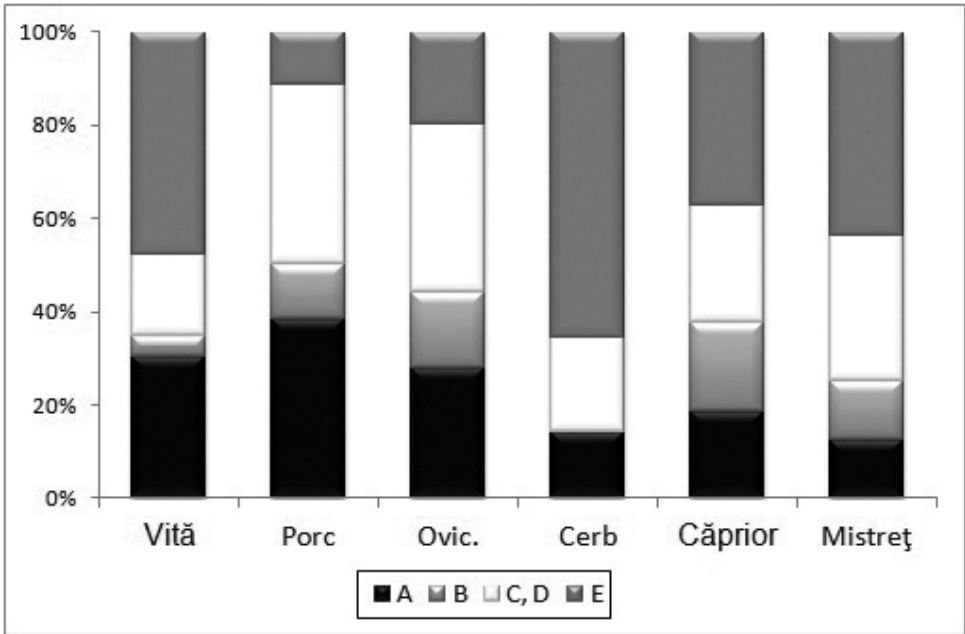

Fig. 8. Distribuția oaselor de animale din nivelele Foeni de la Uivar pe regiuni corporale. / Distribution of animal bones by body parts from Foeni levels at Uivar.

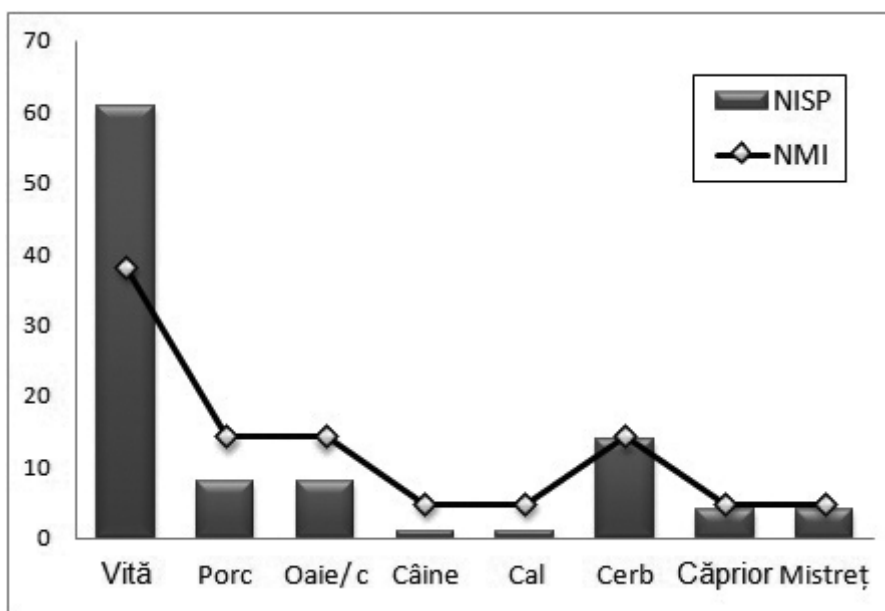

Fig. 9. Frecvențele speciilor în nivelele bronzului timpuriu de la Uivar.
/ Species frequencies in the bronze age levels from Uivar.